

ІДЕОЛОГІЯ МОЛОДІЖНОГО ПРОТЕСТУ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА США (друга половина 60-х рр. ХХ ст.)

А.В.Мінаєв

(кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича)

В статье исследуются некоторые аспекты проблемы идеологии молодежного протеста второй половины 60-х гг. ХХ в. в странах Западной Европы и США. Выделяются и анализируются такие особенности молодежной идеологии 60-х гг., как ее пестрота и эклектичность, разнородность источников, радикализм, иррационализм, «молодежный расизм» и т.д.

The author investigates some aspects of the youth protest ideology in late 60's of the XX-th century in Western Europe and the USA, pointing out such features of the youth ideology of the 60's, as its diversity and eclecticism, heterogeneity of sources, radicalism, irrationalism, «youth racism», etc.

У другій половині 60-х рр. ХХ ст. молодь заявила про себе як про антисистемну опозицію з певним комплексом поглядів. Ці погляди в радянській літературі називалися «ідеологією молодіжного протесту», який ставив під сумнів основні здобутки західної цивілізації. Молодіжна ідеологія була одночасно і проявом кризи основних світоглядних цінностей західного суспільства, викликаних наступом постіндустріальної цивілізації.

Ідеологія молодіжного протесту 60-х рр. – явище складне, суперечливе, неоднозначне. Ще й досі тут багато невисвітлених питань. Ця проблематика дотепер не стала предметом спеціального комплексного наукового дослідження, а радше розглядалася побіжно в комплексі інших аспектів молодіжного руху. При цьому значний відсоток праць був написаний «по гарячих слідах» здебільшого не професійними дослідниками, а журналістами, які часто переносили на папір власне розуміння проблеми. Серед них – чимало цікавих розвідок, проте є й такі, де фактологічний матеріал не одержав науково-соціологічної оцінки.

Не позбавлені суттєвих недоліків і праці зарубіжних дослідників. Намагаючись уникнути поняття «ідеологія», чимало з них тим самим ухилялись і від глибокого осмислення молодіжної ідеології, розчиняючи її в інших проявах молодіжного протесту.

Окремі аспекти ідеології молодіжного протесту висвітлені у працях радянських авторів. Це праці К.Мяло (1; 2; 3), Ю.Давидова (4; 5), Е.Баталова (6), В.Большакова (7), М.Новінської (8), Н.Юліної (9) та ін.

З-поміж західних дослідників слід виділити Н.Кантора (10), К.Менерта (11), Дж.Статеру (12), С.Гуда (13) та ін.

Ідеологія молодіжного протесту 60-х рр. ХХ ст. у країнах Західної Європи та США являла собою конгломерат різноманітних і нерідко суперечливих ідей, поглядів і теорій. Наприклад, коли у Франції після подій "Червоного травня" 1968 р. – вищого піднесення молодіжного руху почали з'ясовувати, які ж саме автори були найбільш шанованими в студентів-бунтарів, то виявилось, що це – Сартр, Маркс, Троцький, Альтюссер, Ленін, Камю, Фромм, Мао Цзедун, Бакунін, Че Гевара (14). Загалом серед джерел ідеології молодіжного протесту 60-х рр. дослідники найчастіше називають ліворадикальні доктрини анархістів, троцькістів та маоїстів, вплив ідеї американських бітників, теорії "сексуальної" та "психоделічної" революцій, неомарксистські погляди "нових лівих" тощо (15).

Класифікація ідейних напрямів молодіжного протесту на певні напрямки за тими чи іншими ознаками є дуже умовною, насамперед, внаслідок розмитості ідеологічної основи кожного окремого напрямку.

За ставленням молодіжних організацій 60-х рр. до політичної діяльності їх прийнято поділяти на політичні та неполітичні. Однак чимало молодіжних активістів з "політичного" крила руху з недовірою або навіть зневагою ставились до традиційних політичних процедур. Аполітичні організації (хіпі) час від часу включалися у громадське життя. Поділ же "політичного" крила на реформістів, радикалів та екстремістів теж є досить химерним, оскільки одні й ті ж молодіжні структури або змінювали свою ідеологічну спрямованість, або використовували елементи інших течій і напрямів.

Суперечливість ідеології молодіжного протесту можна пояснити низкою обставин. По-перше, неорганізованість, аморфність та стихійність, що зазначає більшість дослідників, у тому числі й американський соціолог та теоретик "нових лівих" Г. Маркузе (16, 25). Єдності ідеологічних уподобань заважала не лише взаємна конкуренція молодіжних структур та їх лідерів, але й свідомо орієнтація молодіжних радикалів на стихійність руху. Виваженим теоріям протиставлялася «спонтанність». Лідер французьких студентів Д.Кон-Бендіт зазначав, що «сила нашого руху саме в тому і полягає, що вона спирається на неконтрольовану спонтанність» (17, 84). Аналогічні думки висловлював лідер

американського угруповання хіпі Дж.Рубін, який твердив: «Спочатку дій, аналізуй пізніше. Саме імпульс, а не теорія допомагає зробити великі кроки вперед. Теорія з'являється, коли люди намагаються з'ясувати, що саме вони зробили вже після того, як вони вже зробили це» (18, 115).

По-друге, серед молоді 60-х рр. було поширене скептичне і навіть презирливе ставлення до самого поняття ідеології як "хвороби мозку" (вислів Дж.Рубіна) (18, 113). У молодіжному середовищі того часу домінували твердження: всі ідеології себе вичерпали, оскільки сучасність вимагає не міркувань, а реальних дій, всі ідеології є "доктринерськими" та демагогічними (9, 54). На цю особливість свідомості молоді 60-х рр. звертав увагу американський дослідник К.Кеністон (19, 121). Це виразно простежується також у теоретичних міркуваннях багатьох студентських лідерів, зокрема, Р.Дучке (20, 73). Можна припустити, що з цього часу в соціології та політології Заходу поширилась тенденція до заміни поняття "ідеологія" поняттями "суспільна свідомість", "світогляд", "соціалізація", "індоктринізація" тощо, тоді як термін "ідеологія" почав уживатись переважно у негативному значенні (21, 272).

Строкатість та еkleктичність не тільки ускладнюють дослідження ідеології молодіжного протесту 60-х рр., але й час від часу ставлять під питання допустимість використання у цьому випадку терміна "ідеологія". Американський дослідник К.Кеністон схильний був вважати це явище "генераційною свідомістю", психологічним відокремленням від попередніх поколінь, їх життєвих ситуацій та ідеологій (19, 121). За словами італійського дослідника Дж.Статери, ідеологія студентського протесту являла собою "щось мінливе, магмоподібне, глибоко несистематичне... вона надавала перевагу емоційному аспекту колективної поведінки..." (12, 150-151). Можливо, слід погодитись із американськими дослідниками П.Джекобсом та С.Ландау, що назвали той еkleктичний набір ідей, положень, гасел, якими керувалися молоді радикали, "негативною ідеологією" (22, 76). Подібну думку підтримували деякі радянські автори, успадкували її й українські вітчизняні публіцисти та науковці (23, 49; 24, 454).

При всій еkleктичності ідеології молодіжного протесту в другій половині 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу слід, напевне, визнати ідейні погляди та орієнтири його учасників як "**радикальні**". На думку українського дослідника В.Попкова, радикал за самою своєю суттю "запрограмований" на корінні суспільні зміни, будучи, на відміну від ліберала, консерватора чи реформіста, орієнтованим на дії за межами системи (25, 196-197). Таким чином, особливістю радикала є його схильність до корінного, рішучого вирішення певних питань, не зупиняючись перед можливістю виходу за політичні, соціально-економічні та правові межі існуючого суспільного ладу. Разом з тим відмінність між правим і лівим радикалізмом полягає в тому, що перший надихає себе непримиренністю з реальною дійсністю, тоді як лівий радикал живе у світі образів "світлого майбутнього" (25, 197).

Яскраво виражене неприйняття навколишньої суспільної дійсності в усіх її проявах, намагання зруйнувати "старий світ", пошуки нових моделей світобудови, усвідомлених не раціонально, а десь на рівні підсвідомості дозволяють охарактеризувати конгломерат ідейних уявлень та масову свідомість учасників молодіжного протесту саме як **ліворадикальні**. Водночас не можна заперечити той факт, що на індивідуальному рівні серед учасників молодіжного протесту 60-х рр. були, природно, й прихильники більш поміркованих поглядів – лібералізму та консерватизму тощо.

Аналізуючи проблеми ідеології молодіжного протесту другої половини 60-х, потрібно враховувати роль історичних, національних традицій та особливостей суспільно-політичного розвитку різних країн, вплив яких, з одного боку, суттєво позначився на різниці між ідейними положеннями та практичною діяльністю молодих радикалів в Західній Європі та США, а, з іншого, визначив специфічність ліворадикальної теорії та практики молодіжного протесту.

У державах Західної Європи, особливо з романським населенням, традиційно нараховувалось чимало прибічників – комуністів, соціалістів та соціал-демократів. Наприклад, у французьких студентів склалося шанобливе і навіть романтичне ставлення до робітників, що знайшло відбиток у концепції студентського синдикалізму, поширеної у французьких вищих навчальних закладах в першій половині 60-х рр. Автор цієї концепції, один з лідерів французьких студентських радикалів, М.Кравець, виходячи з уявлення про студентство як особливу верству робітничого класу, виступав за співпрацю з робітничим рухом для підтримки останнім специфічних студентських вимог (26, 57-58).

У США, де вплив "старих лівих" був невисоким, молодіжний рух на початку 60-х рр. розгортався під впливом ідей американського лібералізму, і лише поступово відбулася його радикалізація. До того ж, бунтарська молодь несла там на собі істотний відбиток традицій американської революції кінця ХVIII ст. та аболіціоністського руху. Це знайшло вираження у надкласовості ідеології молодіжного руху США та яскравому патерналізмі студентів щодо інших прошарків суспільства. Навіть відчутний вплив анархізму на молодь Сполучених Штатів, за влучним виразом радянської дослідниці М.Новінської, мав специфічний американський відтінок, оскільки проявлявся не стільки у терористичних актах (хоча були й такі), скільки у традиціях демократичного самоврядування – демократії «загальної участі», тактиці «sit-in» (студентський сидячий страйк), гаслі «влада студентам!» тощо (8, 104-106).

Жорстокість у діях, презирливе ставлення до широких верств населення найбільш радикальної частини активістів молодіжного протесту дали підставу дослідникам – американцям І.Горовіцу та П.Бергеру, італійцеві Д.Статері, радянській ученій К.Мяло говорити про так званий "лівий фашизм" як вираз ідеології та масової психології учасників протесту. Вони виділяли низку рис, які споріднювали ідеології фашистів і "нових лівих". Це, перш за все, впевненість радикалів у тому, що вони втілюють містичну спільну волю при одночасному презирстві до будь-яких процедур, покликаних встановити, чого власне народ хоче для себе (27, 115-118); екзальтований культ дії – не як засобу, а як самоцілі (12, 105); так званий "діонісійський дух" (запроваджене Ф.Ніцше поняття пристрасного, хаотичного, ірраціонального начала), культ морально не визначених понять "життя" й "суспільство", майже біологічна ненависть до буржуазії та буржуазної культури тощо (2, 113); антисемітизм, ледь замаскований під антисіонізм (28, 72).

Однією з найхарактерніших особливостей ідеології молодіжного руху протесту був своєрідний "молодіжний расизм", комплекс недовіри до представників старшого покоління, що сформувався в багатьох "молодих революціонерів" внаслідок роздмухування ідеологами лівого радикалізму ролі "конфлікту батьків і дітей" у суспільному житті. Цей конфлікт настільки впадав в око західним дослідникам та ідеологам лівого радикалізму, що багато хто з них проголошував «зіткнення поколінь» у 60-х рр. ледве не єдиною причиною революційних перетворень у суспільстві. Так, американський соціолог Т.Розак стверджував, що віковий процес взаємного відштовхування поколінь перетворюється на основний важіль соціальних змін (29, 1). На універсальності ідеї «конфлікту поколінь» наголошував західнонімецький дослідник Г.Цем, який зазначав, що «ми вступили в глобальну еру молоді, що простирається над усіма суспільними системами й континентами, еру, в якій стариків всюди, більшою або меншою мірою, беруть за горло» (цит. за: 30, 109). Психологічні чинники цього явища свого часу влучно охарактеризував відомий психолог Б.Спок: "Вимога свободи частково означає страх перед нею... Підліток боїться своєї свободи і водночас протестує проти батьківської опіки... Напруженість, що інколи виникає у стосунках між підлітками та їхніми батьками, частково пояснюється природним суперництвом... Він нібито намагається посунути батьків і скинути їх з вершини влади. Батьки підсвідомо це відчувають і, зрозуміло, не дуже задоволені" (31, 309-310). Яскравим свідченням цього є популярні в 60-х рр. заклики не довіряти нікому старше тридцяти-сорока років (18, 106; див. також: 32, 149; 26, 35).

Серед недоліків ідеології молоді та студентства другої половини 60-х рр. Г.Маркузе відзначав схильність до ідеалізації, антиінтелектуалізм "молодих революціонерів", який вони поділяли "з найбільш реакційними представниками істеблішменту" (16, 48; 16, 129). Свого часу термін *контркультура* був запроваджений американським соціологом Дж.Янгером у значенні «сукупності викривлених або конфронтуючих цінностей» певної соціальної групи, що «містять як первинний елемент тему конфлікту з цінностями всього суспільства...» (цит. за: 33, 116-117). У 60-х рр. «нові ліві» почали сприймати контркультуру, поширену серед молодих аутсайдерів як принципово новий тип світогляду та свідомості, який є «революційним» щодо панівної культури; зокрема, Т.Розак наголошував: «Здається безсумнівним, що зацікавленість нашої студентської та учнівської молоді в психології відчуження, східній містиці, психоделічних речовинах та комунітарних експериментах формують культурну сукупність радикально відмінну від цінностей та уявлень, які домінували у нашому суспільстві принаймні з часів наукової революції XVII ст.» (цит. за: 33, 117). Так само французький соціолог Ж.Еллюль припускав можливість здійснення на основі молодіжної контркультури 60-х рр. свого роду "культурної революції"; він бачив у контркультурі насамперед «вибухову силу кохання, свободи та справедливості..., нове втілення християнської культури...» (34, 233-234). Це все призвело до формування в духовному житті Заходу в 60-х рр. такого явища як «молодіжний месіанізм».

Загалом цілком правомірно стверджувати, що ідеологія молодіжного руху другої половини 60-х рр. за своїм характером була одночасно **ліворадикальною, антикапіталістичною, антиімперіалістичною та антиавторитарною**. При цьому вона зберігала чималий тоталітарний потенціал, що проявлялось у всеохоплюючому та безальтернативному характері багатьох висновків та гасел. Таким чином, молодіжна ідеологія мала водночас демократичну та антидемократичну складові, які досить складно розділити.

1. Мяло К.Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950 – 70-х гг. – М., 1985.
2. Мяло К.Г. Идеология "тотальной свободы": историческая традиция и современные модификации // Вопросы философии. – 1973. – № 2.
3. Мяло К.Г. Проблема "третьего мира" в левозкстремистском сознании // Вопросы философии. – 1972. – №1.
4. Давыдов Ю.Н., Роднянская И.Б. Социология контркультуры. Критический анализ. (Инфантилизм как тип мировосприятия и социальная болезнь). – М., 1980.

5. Давыдов Ю.Н. Эстетика нигилизма. (Искусство и "новые левые"). – М., 1975.
6. Баталов Э. Я. Философия бунта. – М., 1973.
7. Большаков В.В. Бунт в тупике? Очерки с идеологического фронта. – М., 1973.
8. Новинская М.И. Исторические традиции и леворадикальное сознание (К проблеме формирования идеологии "новых левых" в США) // Вопросы философии. – 1975. – № 5.
9. Юлина Н. С. Бунтующая молодежь в поисках идеологии // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1971. – № 9.
10. Cantor N.F. The American Century. Varieties of Culture in Modern Times. – N.Y., 1997.
11. Mehnert K. Jugend im Zeit - bruch. Woher - Wohin. - Stuttgart, 1976.
12. Statera G. Storia di una utopia. Ascesa e decline dei movimenti studenteschi europei. – Milano, 1973.
13. Good S. Affluent revolutionaries. A portrait of the New Left. – N.Y., 1974.
14. Тарасов А. "In memoriam anno 1968". – Режим доступу: http://www.musiclab.ru/a_lab/s_journal/d_theory/081999_anno.htm; <http://n355317.narod.ru/lib/1968.htm#355> (Дата перегляду 27 червня 2005).
15. Мінаєв А.В. Ідейні витoki молодіжного руху другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 13. – Тернопіль, 2001.
16. Marcuse H. Counterrevolution and revolt. – Boston, 1972.
17. Bachy J. – P., Bachy C. Les étudiants et la politique. Documents reunis et presentes. – Paris, 1973.
18. Rubin J. How to Be a Yippie // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960's. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history. – N. Y., 1975.
19. Keniston K. Youth, Change and Violence // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960's. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history. – N. Y., 1975.
20. Тарасов А.Н., Черкасов Г.Ю., Шавшукова Т.В. Левые в России: от умеренных до экстремистов / Под ред. Верховского А.М. – М., 1997.
21. Зиновьев А.А. Запад. – М., 2003.
22. Jacobs P., Landau S. The New Radicals: a Report with Documents. – N. Y., 1966.
23. Розенталь Э.М. Парадоксы протеста. Очерки о молодежи Запада. – М., 1985.
24. Політологія / За ред. О.І. Семків. – Львів, 1993.
25. Попков В. Идейно-политические истоки леворадикализма в США // Вибір. – 1998. – № 3-4.
26. Грачев А.С. Поражение или урок?: Об опыте и последствиях молодежных и студенческих выступлений 60-70-х гг. на Западе. – М., 1977.
27. Lipset S.M. Rebellion in the university. A history of student activism in America. – London, 1972.
28. Маср Г. 1968 рік: У ролі університетського професора // "Г": Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – Число 24. Покоління і молодіжні субкультури.
29. Roszack Th. The Making of a Counter - Culture. Reflection on the Technocratic Society and its Youthful Opposition. – Garden City (N.Y.), 1969.
30. Раков А.И. Критика некоторых буржуазных фальсификаций роли ВЛКСМ в советском обществе // Современная идеологическая борьба и молодежь. – Вып. 1. – М., 1973.
31. Спок Б. Ребенок и уход за ним: Пер. с англ. – Харьков; Ростов-на-Дону, 1997.
32. Александрович Г.С. Молодежь Запада: пути и судьбы. – Л., 1977.
33. Leech K. Youthquake. The growth of a counter-culture through two decades. – London, 1973.
34. Ellul J. De la revolution aux revoltes. – Paris, 1972.